

Psichologija – praktikai

Šiame „Psichologijos“ numeryje su rubrika „Psichologija – praktikai“ pristatomi du Lietuvos psichologų asociacijos garbės narės dr. Agotos Šidlauskaitės straipsniai.

Agota Šidlauskaitė gimė Paviekių k., Kurtuvėnų vls., lankė Šiaulių mergaičių gimnaziją, studijavo VDU filosofiją, 1936 m. išvyko į Milano katalikiškąjį universitetą rengti psichologijos daktaro disertaciją. Po Lietuvos okupacijos 1940 m. buvo priversta palikti tėvynę. 1942 m. Milano universitete apgynė daktaro disertaciją iš vaiko psichologijos, 1944–1948 dirbo šiame universitete asistente – dėstė raidos psichologiją. 1948 m. A. Šidlauskaitė emigravo į Kanadą. 1951–1979 m. profesoriavo Otavos universitete kartu eidama ir šio universiteto Vaiko studijų centro direktorės pareigas. 1981 m. įkūrė ir iki šiol vadovauja privačiai parengiamajai mokyklai Venta, kurioje mokomi iš prigimties gabūs, tačiau įvairių mokymosi sutrikimų varginami vaikai. Nuo pat savo profesinės karjeros pradžios pradėjusi domėtis vaikų psichopatologijos problemomis ir ypač pagalba jų varginamiems vaikams, profesorė „atrado“ A. Tomatiso teoriją apie žmogaus vidinės ausies funkcijas. Ja remiantis buvo sukurti klinikiniai vaiko negalių atitaisymo būdai, kurie iki šiol sėkmingai taikomi Ventoje.

Autorei maloniai sutikus, pristatome mūsų išverstus anksčiau Kanadoje publikuotus dr. A. Šidlauskaitės straipsnius, atskleidžiančius Ventos mokyklos darbo esmę.

KLAUSYMAS – MOKYMO SI RAKTAS, ARBA KAIP AŠ „ATRADAU“ ALFREDAŲ A. TOMATISĄ

Kodėl aš, nebūdama nei mokytoja, nei muzikos žinovė, ėmiau skatinti kasdien praktiškai taikyti muziką – iš pradžių Otavos universiteto Vaiko studijų centre (1959–1979), o nuo 1981 m. – Carpe, netoli Otavos esančioje privačioje parengiamojame mokykloje Venta. Dirbant psichologe teko užsiiminti psichologiniu vaikų įvertinimu. Iš pradžių jie buvo Vaikų konsultavimo centro – vaikų psichologų rengimo padalinio – klientai. Tačiau įvertinimas ir diagnozė, nekonultuojant tėvų, netaisant mokymosi sutrikimų ir neteikiant terapinės pagalbos pasirodė esą ma-

žai ko verti. Tėvų reikalavimu buvo įsteigtas nuolatinis padalinys, kuris turėjo padėti ištaisyti mokymosi sutrikimus, gydyti socioemocinės raidos nesklandumus patiriančius vaikus. Su nerimu ir atsidavimu buvo bandomi įvairūs mokymosi sunkumų įveikimo būdai. Dažnai atrodė, kad labiau pastebimus rezultatus lemdavo ne tiek panaudotas metodas, kiek vaiko santykis su mokytoju. Būdama atsakinga už šią programą, aš jaučiausi prislėgta ir jau beveik buvau pasirengusi jos atsisakyti, kai netikėtai man kilo idėja... Laiskite man papasakoti visą istoriją.

Pirmaisiais Vaiko studijų centro veiklos metais jame dirbo viena mokytoja, įgijusi Rudolpho Steinerio pedagoginės filosofijos idėjomis grįstą profesinį išsilavinimą. Ji ir pasiūlė mūsų mokymą praturtinti kasdienėmis muzikos pratybomis. Vokietijoje studijavusi muzikos mokytoja buvo įvaldžiusi Orffo metodą. Vaikams patiko muzika, – ir to jau, atrodo, buvo gana. Tačiau vėliau supratome, jog jiems muzika patiko todėl, kad jie ja gyveno – muzika juos neatpažįstamai pakeitė.

Tai atsitiko 1963-ųjų kovą. Aš kalbėjausi su vienu mūsų devynmečio moksleivio tėvais. Berniukas buvo iš užmiesčio ir jau antrus metus gyveno universitete, Vaiko studijų centre. Kadangi nebuvo pastebimų mokymosi pagerėjimo ženklų, aš buvau pasirengusi pripažinti, kad mūsų pastangos Rossui nepadėjo. Mažą mėšlungių sergančio išvaizdos berniuką kamavo grafomotorikos bėdos, ir nors jis darė treniruojamuosius skaitymo pratimus, nesugebėjo išmokti sklandžiai skaityti. Kalbantis su tėvais apie jų sūnaus „nuolatinę negalią“, į mano kabineto duris kažkas pabeldė. Muzikos mokytoja norėjo pasikalbėti su manimi. Prašydama palikti berniuką bent iki mokslo metų galo, ji paprastai pasakė: „Kažkas vyksta... Rossas gali ne tik atpažinti, bet ir atkurti melodijas. Jis skiria tonus. Jis atrado savo balsą.“ Rossas pasiliko iki mokslo metų pabaigos. Kitais metais jis grįžo ir mokymosi rezultatais pasivijo savo amžių atitinkančią normą. Rossas išsikopstė iš savo keblios padėties, baigė universitetą, įgijo profesiją. Po šio epizodo Orffas, Kodaly, magnetofonas ir labai daug dainavimo buvo ne tik įtraukta į muzikos pamokas, bet ir tapo svarbiausia terapine kalbos sutrikimų taisymo mūsų centre priemone.

Kai padidėja jautrumas kokiam nors dalykui, žmogus labai greit pagauna viską, kas su tuo susiję. Man ausys atkuto, kai kolegė muzikė pasisakė vykstanti į Paryžių susitikti su daktaru Alfredu Tomatisu. Ji papasakojo, kad šis otolaringologas išrado aparatą, kurio padedamas per-

kvalifikuoja dainininkus, kuriems dainuojant scenoje ėmė rasti tam tikrų problemų. Keletas užsitęsusių išvykų į dr. A. Tomatiso kliniką Paryžiuje ir paskui daugiau nei dešimtmetį trukęs bendradarbiavimas su juo padėjo įminti mįslę, kaip muzika gali būti mokymosi sutrikimų taisymo priemonė.

Jie girdi, bet neklauso

Dažnai tėvai ir mokytojai skundžiasi, kad labai daug vaikų neklauso. Bet vis dėlto tie vaikai nėra kurti. Kodėl vaikas, kuris turi gerą klausą, neklauso? Jei atsakysime „todėl, kad jis nėra motyvuotas“, jūs galite paklausti „kodėl nemotyvuotas?“ arba „kaip motyvacijos stoka kliudo jam klausyti?“ O jeigu vaikas, kuris klauso, turi pakankamai motyvacijos ir gerą klausą, vis dėlto nesugeba suprasti? Jei mes atsakome „taip yra todėl, kad jis nesugeba skirti garsų“, jūs galite dar paklausti „kodėl nesugeba?“

Klausymo teorija

Atsakymus į šiuos klausimus duoda dr. A. Tomatiso klausymo teorija. Ji nuo klasikinių teorijų skiriasi ne tik psichikos vaidmens klausant supratimu, bet ir girdėjimo psichologijos konceptualizacija. A. Tomatis kitaip apibūdina ausies vaidmenį žmogaus kūno atžvilgiu. Visa tai ypač svarbu disleksijai* suprasti ir gydyti. Ši teorija taip pat charakterizuoja ir jos autorių, žmogų, kuris ne tik pasižymėjo kūrybine įžvalga, bet ir labai drąsiai prieštaravo klasikinėms teorijoms. Tradiciškai tyrinėjant žmogaus funkcijas, linkstama jutimo organus laikyti įtaisais, kurie beveik mechaniškai reaguoja į išorės dir-

* Disleksija yra specifinis sutrikimas tik tiek, kiek skaitymo problema yra gilesnė, ir akis nekrintančios, tačiau labai sudėtingos būklės simptomas. Buvo labai daug mėginimų įveikti disleksiją imantis tik jos simptomų. Dr. A. Tomatis siūlo būdą, kaip giliau suvokti disleksijos kamuojamo žmogaus būklę.

giklius. Taigi ausis laikoma įtaisu, kuris junta ir įvertina garsus. Žvelgdamas plačiau, A. Tomatis pabrėžia, kad ausis atlieka daug kitų funkcijų. Pavyzdžiui, nuo šio organo priklauso kūno pusiausvyra, jo padėties erdvėje nustatymas ir 60 proc. sensorinės įvesties, kurios reikia smegenų veiklai skatinti. Ausis taip pat yra svarbiausias organas, kontroliuojantis sakomo žodžio, taigi ir žmogaus kalbos, formavimą.

Ausies neurofiziologija

Specialistai, kurie turi reikalų su žmogaus ausimi, dažnai pražiūri tai, kad jutimo organai daugybe būdų susiję tarpusavyje ir su visu organizmu. A. Tomatis neatskleidė čia nieko naujo, tačiau susiejo neurofiziologinius duomenis su viso asmens funkciniu vieningumu. Kiekvienas fiziologas žino, kad nervas klajoklis inervina ausies būgnelį iš vidaus ir iš išorės. Panašiai penktoji pora tiesiogiai su smegenimis sujungtų nervų kontroliuoja kramtymo mechanizmą ir taip pat inervina būgnelį. Vienuoliktoji pora, arba veido nervas, kontroliuoja veido išraišką, seilių

išskyrimą, skonio svogūnėlius, bet taip pat ji turi atsaką, kuri kontroliuoja ausies kilpos raumenis. Vadinasi, klausos nervai susiję ne tik su ausies funkcionavimu. Be to, patys klausos nervai neina tiesiai iš ausies į smegenis; vestibulinė atšaka parodo, kaip susiję girdėjimas ir matymas. Šis paviršutiniškas eskizas parodo bent jau tai, kad klaidinga manyti ausį esant autonomišką, pasyviu sensoriniu imtuvu. Modernią specializacijos tendenciją privalo atsverti priminimas, kad žmogaus kūnas yra visuma, sudaryta iš tarpusavyje labai susijusių dalių.

Perdavimo mechanizmai

Analizuodamas, kaip funkcionuoja ausis, dr. A. Tomatis sukūrė tokią klausos teoriją, kuri veikia mūsų supratimą ne tik apie tai, kaip gar-

so energija įregistruojama ausyje, bet ir apie tai, kaip interpretuojamas garsui būdingas turinys. Dr. A. Tomatiso požiūriu, vidurinės ausies kaulelių paskirtis – ne perduoti garso energiją į vidinę ausį, bet priderinti ausies būgnelį klausymui. Garsas perduodamas iš ausies būgnelio į smilkininkaulio speninę ataugą, o iš ten – į sraigę, kuri yra šiame kaule.

Tokia teorija gali sukelti smarkų tiesioginį pasipriešinimą tų, kurių sąmonėje gilų pėdsaką paliko klasikinės klausos teorijos, tačiau dr. A. Tomatis tokią sampratą pasiekė remdamasis savo, klinicisto ir ausies chirurgo, patirtimi. Deja, kaip dažniausiai nutinka su genialių žmonių pastangomis, turi praeiti dešimtmečiai, kad pasikeistų įprastiniai žmonių mąstymo būdai.

Motyvacija, evoliucija, adaptacija, išlikimas

Svarbiausias dr. A. Tomatiso, kaip ir visų originaliai mąstančių vyrų ir moterų, tyrimo įrankis buvo nepaprastai skvarbus stebėjimas. Atsitiko taip, kad vykdydamas pirmąją užduotį – tirdamas fabriko darbininkų klausą – jis suprato motyvacijos svarbą girdėjimui. Kitais žodžiais tariant, klausos aštrumas atspindi vidinę dispoziciją – asmens nuostatą. Tai atskleidęs, A. Tomatis nuo anatomijos ir neuroanatomijos tyrimų pasuko psichologijos ir lingvistikos link. Jis suprato, kad ausis žmogui parūpina gynybos mechanizmą, kuris suteikia galimybę pasipriešinti fizinei ir psichologinei atakai. To reikia, norint išlikti.

Kaip visada gudrūs po laiko, mes šiandien matome, kad A. Tomatiso nustatyta motyvacijos ir girdėjimo sąsaja atitinka natūralų išlikimo dėsnį. Sakome, kad „vargas visko išmoko“. Motyvacija arba tikslingas veiksmas taip pat remiasi noru išlikti. Kiekvienas organizmas evoliucionuoja pagal gamtos nustatytą planą. Tačiau pats planas susiformavo vykstant tūkstantmetei žmonijos ir aplinkos sąveikai.

Kognityviųjų procesų skatinimas

Nors beveik kiekvienas išmanome apie aplinkos poveikį augalų augimui, vis dar tyrinėjame, kaip skatinimas ar deprivacija veikia kūdikio psichikos plėtrą. Paskutiniais dviem dešimtmečiais, gilėjant supratimui apie socialinę ir rasinę nelygybę, buvo daug prirašyta kognityviosios raidos tema. Gausu sensorinės deprivacijos ir kultūrinio skatinimo sričių – tos aplinkos dalies, kuria galima manipuliuoti, eksperimentų. Iš tikrųjų liūdna paaiškėjus, kad net visokio skatinimo turtingoje aplinkoje kai kurie vaikai jaučiasi atstumti ir nesimoko. Yra vaikų, kurie, nors jų šeimose dedama daug pastangų skatinimui, negali prisitaikyti ir išmokti tų dalykų, kurie gero kai palengvintų jų gyvenimą.

Liko nepastebėta, kad pats svarbiausias vaiko aplinkos veiksnys yra žmonių kontakto kokybė. Vaiką, kūdikį ir gemalą veikia bei formuoja ne tiek tai, ką suaugęs *daro* savo atžalai, kiek tai, kas jis jai *yra*. Individą suplanuoja dvi gyvybę pradedančios žmogaus ląstelės. Jo gyvenimas prasideda dalyvaujant motinos gyvybinėje veikloje: jos kvėpavime, kraujotakoje ir t. t.

Klausymo kilmė – ausies formavimasis

Mąstant apie paslaptinę ausies veiklą dr. A. Tomatisą užvaldė idėja, kad žmogaus ausis ne tik girdi nuo ketvirto gyvenimo gimdoje mėnesio, bet kad ją ir formuoja garsai, pasiekiantys per jos vandeningą lizdą. Taigi noras klausyti arba poreikis išvengti klausymo formuojasi gimdoje. Klausymas – tai daugiau nei girdėjimas, tai psichinis fiziologinio girdėjimo proceso aspektas. Kadangi tai intencionalus aktas, reikia *norėti* girdėti.

Naujagimiui įsminga jo motinos kūno garsai ir ritmai. Jis yra genetinio plano ir motinos aplinkos padarinys. Tai pripažindamos, dabar

daugelis ligoninių tokius motinų garsų įrašus naudoja vaikų kambariuose verkiantiems naujagimiams nuraminti.

Pogimdyminė motinos ir vaiko abipusė priklausomybė

Ausis, organas, kuris interpretuoja aplinkos garsus, penkis mėnesius gimdoje yra suderintas su motinos kūnu. Kas nutinka ausiai per laiką nuo gimimo iki kol vaikui pateikiamas parašytas žodis? Daug kas gali nutikti: vaikas gali netekti motinos; ji gali susirgti, nebūti su juo ar paprasčiausiai būti netinkama. Gali būti, kad motina prastai interpretuoja vaiko poreikius; ji gali per anksti iš jo labai daug reikalauti arba ugdyti ne savarankišką individą, o tik stengtis pratęsti save. Galimybių yra be galo daug.

Normaliai augdamas vaikas „atranda“ motiną būdamas prie jos krūtinės arba ant kelių. Laimingas ir sveikas kūdikis nori girdėti, matyti, liesti ir čiupinėti. Akimi ir rankomis aptinkami daiktai, o judėjimu, artikuliacija ir įsiklausymu į save atrandamas savašis „Aš“. Vidinę atskaitos sistemą kūdikis susidaro anksčiau nei pradeda suprasti esant išorinį pasaulį. „Aš“ atrandamas per pirmuosius gyvenimo mėnesius, o šis procesas reguliuojamas iš kūdikio vidaus. Palankiomis aplinkybėmis jis išmoksta atskirti savo vidinius poreikius, pavyzdžiui, alkį, ir išorinį šių poreikių patenkinimo šaltinį, pavyzdžiui, spenelį. Kūdikis išmoksta numatyti ir sulaukyti veiksmą, pradeda internalizuoti savo potyrius ir kurti atmintį. Kai aplinka palanki, vidinių poreikių suvokimas ir nusiramino šaltinio atpažinimas susiejami kaip dvi tos pačios monetos pusės.

Klausymo dinamika

Analizuojant garso reiškinį nurodoma, kad vidinės ausies funkcija yra slopinti viscerinius arba

paties sukeliamus garsus, kad dėmesys galėtų būti sutelktas į išorinius garsus. A. Tomatiso teorijos požiūriu, būgnelis, kurį kontroliuoja kilpa, yra neįtemptas ir kurčias išoriniams dirgikliams, arba įtemptas ir priderintas prie išorinės įvesties. Vaikas, kurio vidiniai poreikiai nėra patenkiami, lieka prisirišęs prie savo vidinio vidaus organų pasaulio, ir tai kliudo jam domėtis išoriniu pasauliu. Išoriniai garsai, pavyzdžiui, tie, kurie perduodami kalbant, turi vaikui emocinę konotaciją, kuri gali visiškai skirtis nuo semantinio pačių žodžių turinio. Kalbantįjį vaikas suvokia kaip raminantį ar grėsmingą ir reaguoja jį „įjungdamas“ arba „išjungdamas“ – pagal tai, koks yra emocinis balso teikiamas pranešimas. Negatyviose situacijose, kai išgąsdina girdimas pranešimas arba kai vaikas yra pernelyg susirūpinęs savo visceraliniais poreikiais, jis neleidžia savo ausiai analizuoti ir skirti kalbos garsų. Kad būtų vaikui suprantami ir jo priimami, emociniai ir kognityvūs kalbos parametrai turi veikti išvien, o ne varžydami vienas su kitu.

Artikuliacija – lateralizacija

Kūdikis ne tik reaguoja į garsą, bet ir pats jį skleidžia. Laimingas kūdikis nuolat čiauška ir vokalizuoja. Šis, regis, neprasmingas čiauškėjimas yra reikšmingas kalbos raidos elementas ir atlieka labai svarbią funkciją, ypač turint galvoje lateralizaciją. Dr. A. Tomatis remiasi labai originalia lateralizacijos proceso samprata.

Štai dr. A. Tomatis nurodo, kad patys vidaus organai yra asimetriški, pavyzdžiui, nervas klajoklis, grįžtantis į smegenų žievę. Šis grįžtamasis nervas dešinėje pusėje trumpesnis negu kairėje, vadinasi, emociniai ir vidaus organų jaudikliai, kurie lydi kūdikio burnos judesius žindant ir čiauškant, dėl trumpesnio kelio pirmiau pasiekia kairįjį smegenų pusrutulį. Taigi kūdikio čiauškėjimas ir žindimas yra pirmieji lateralizacijos žingsniai.

Dr. A. Tomatis šią asimetrijos sąvoką plėtoja dar toliau. Diagnozės ir terapijos tikslais jis nurodo, kad mes turime dvi burnos puses ir kad dešinioji burnos pusė yra veiksmingesnė, kai kalba gerai išlavinta. Taip pat net pirmaisiais gyvenimo mėnesiais artikuliacija ir saviinformacija pasiekia kairįjį pusrutulį, kai dirginama dešinė ausis.

A. Tomatiso efektas

Jau žinome, kokį vaidmenį A. Tomatiso klausos koncepcijoje ir matuojant girdėjimo slenksčius vaidina motyvacija. Jis taip pat nustatė, kad tas pats troškimas bendrauti, kuris veikia klausos spektrą, atsiliepia ir balso kokybei. Tai išreiškia žinomas teiginys, vadinamasis Tomatiso efektas: balse yra tik tai, ką girdi ausis. Dr. A. Tomatis teigia, kad kokybinės klausymo būdo, kaip ir daugelio kitų žmogaus būvio parametrų variacijos, yra begalinės. Turtinga ausies, nosies ir gerklės specialisto klinikinė patirtis, atlikti audiologijos tyrimai ir, svarbiausia, psichologinė stebėtojo orientacija padėjo jam susisteminti žinias ir sukurti vieną puikiausių psichodiagnostikos įrankių – klausymo testą. Remdamasis asmens atrankinio klausymo analize dr. A. Tomatis galėjo spręsti apie to asmens gyvenimo nuostatas. Dėl ausies ryšio su nervu klajokliu ir dėl labai ankstyvo klausos sąlygojimo ausis yra organas, kuris susieja giliausią mūsų kūno vidų su gyvenamąja aplinka.

Kalbos raida

Ką bendra visa tai turi su disleksiku, kurį vargina su rašytine kalba susijusios problemos? Kūdikis, kurį mes aptarėme, nei skaito, nei rašo, tačiau dr. A. Tomatis teigia: „Vaikas yra disleksikas jau prieš susidurdamas su parašytu žodžiu.“

Per daug ilgai mus tenkino požiūris, kad namai ir mokykla yra dvi nesusijusios realybės.

Maria Montessori suprato, kad 3–6 metų darželinukas yra iki trejų metų trukusio gyvenimo namuose padariny. Jeigu ji šiandien būtų su mumis, taip pat netrukėtų pastebėti svarbų gyvenimo gimdoje vaidmenį.

Turime suprasti, kad sakinys žodis plėtojosi kartu su žmogaus adaptacijos įrankiais – pirma socioemociniu ir tik paskui sociokultūrinu lygmeniu. Didžioji dalis akademijose pripažįstamų psichologijos tyrimų, kuriais ieškoma kognityviųjų procesų raidos ištakų, pabrėžia kūdikių susidūrimą su objektais ir jų ryšiais erdvėje. Pražiūrima emocinė šaknis, socioemocinis pažinimo aspektas, kurį perteikia sakinys žodis. Gaila, kad vaikas, kaip ir augantis gemalas, kol kas laikomi neveikia, iš išorės formuojama mase. Laikydami šio požiūrio, daugelis linkę manyti, kad vaikas paprastai išmoksta kalbėti todėl, kad jam demonstruojama jo tautos kalba. Tačiau dr. A. Tomatis tvirtina, kad nuo gemalo būvio kalba yra būdinga organizmui iš vidaus ir plėtojasi vaikui augant.

A. Tomatis taip pat pabrėžia, kad nėra specialaus kalbos organo. Tikriausiai sakant, dalyvauja visi gyvybiniai organai, kurių veikla turi būti derinama su šių organų pagrindinėmis funkcijomis, pavyzdžiui, kvėpavimu, valgymu. Dr. A. Tomatis teigia, kad pirmieji ikilingvistiniu laikotarpiu vaiko skleidžiami garsai yra tie, kurie lydi žindimą, rijimą ir iškvėpimą. Šie garsai ir yra kalbos pirmtakai.

Rašytinė kalba

Gana panašiai nėra specialaus organo, skirto rašytinei kalbai. Nei ranka, nei akis neatsakingos už vaiko skaitymo ar rašymo sėkmę. Jci reikėtų, vaikas galėtų rašyti koja; jis galėtų skaityti būdamas aklas.

Taigi vaikas, kaip visas organizmas – gebantis nukreipti savo veiksmus iš vidaus, trokštantis pamėgdžioti kitus ir bendrauti su jais – nori

išmokyti skaityti ir rašyti. Vaikas, kuris negali išmokyti skaityti, nesusiformuoja ir noro bendrauti. Mažasis kalbėtojas pirmiausia aptinka, kad jis gali leisti garsus beveik taip pat, kaip aptinka, kad gali vaikštinėti, paimti daiktus ir tyrinėti savo pasaulį rega, klausia ir lyta. Tuomet jis derina šią išorinę informaciją su savo vidiniu. „Aš“ ir atitinkamai modeliuoja savo atliktį. Ši jungtinė pastanga sukuria savimonę ir savitvardą. Vaikas, kuris negali skaityti, negalėjo suvokti savo paties kūrybinių gebėjimų, panorėjęs aiškiai reikšti mintis, atkurti garsą pagal pavyzdį, mėgautis melodija ar groti instrumentu, ypač nuostabiausiu iš visų instrumentų – savo kūnu.

Patirtis su garsu

Mokydamasis skaityti vaikas turi susieti sutartinę ženklą su garsu, bet jis jau privalo tą garsą valdyti. Vaikas turėjo juo mėgautis jau nuo ankstyviausių vokalizacijų, kai žaidė garsais ir savo gebėjimu juos atgaminti. Jis taip pat turi būti įsisaugojęs savo gebėjimą išstarti tam tikrą garsą bet kuriuo metu, panašiai kaip geba tikslingai elgtis su daiktais gyvenime ir žaisdamas. Įtampa ir baimė griaua šį gebėjimą. Baugštus vaikas atidžiai stebi. Jis nuolatos budi, viską mato ir ieško kiekvienos smulkmenos. Toks vaikas gali prisiminti daiktus ir įvykius, kai mažiausiai tikimasi arba netinkamu laiku, bet jis nežino, kodėl jis prisimena. Davus klausimą jis neatsako, nes yra pasimetęs ir tarsi nesavas.

Tokio vaiko ranka nepaklūsta proto kontrolei. Jis laiko pieštuką, bet neprisimena, ar jį reikia vesti aukštyn, ar žemyn, į kairę ar į dešinę. Jis gali valdyti daiktus fiziniame trimatėje erdvėje, bet negali to daryti su vaizdiniais ar idėjomis, kurie yra tikrovės simboliai. Toks vaikas negali užfiksuoti savo patirties, kaip kažko jam priklausančio. Jam nesiseka kalbėtis su šeimos nariais apie dalykus, kuriuos jis matė ar darė. Jis neišmoko perkelti savo patirties į nuoseklų žodinį aprašymą.

Socializacija

A. Tomatis tvirtina, kad besiformuojanti vaiko kalba nepasiekia geros sintaksinės formos, jei nėra vaiko ir tėvo susitikimo. Susitikimo nebuvimas nebūtinai reiškia tėvo nebuvimą. Galbūt fiziškai jis yra, bet nutolęs nuo vaiko pasaulio arba galbūt, vaiko akimis, yra net grėsmingas. Kaip tik tėvas privalo supažindinti vaiką su žinių pasauliu, tėvas įdiegia vaikui troškimą siekti platesnio akiračio ir ateities planų. Labai daug mūsų vaikų neišivaizduoja gyvenimo tikslo ir todėl neturi mokymuisi būtinos motyvacijos.

Pažinimas – kalba: adaptacijai reikalingos žinios

Žmogui pažinimas yra daugiau negu tik objektų suvokimas, ir kalba apima ne tik vokalizaciją ir fonaciją, bet gerokai daugiau. Ir pažinimas, ir kalba yra interiorizuoti procesai. Kalbant apie juos reikia pabrėžti, kad svarbu ne tik žinojimas, kaip elgtis su informacija, bet kadangi ir mąstymas, ir kalba priklauso nuo mūsų vidinio „Aš“ (*Self*), tai savimonė, savitvarda ir saviorientacija yra esminiai dalykai. Tikslai ir vertybės yra būtini.

Disleksija prieš adaptaciją

Žmogaus bendravimo įgūdžiai susiformavo per ilgą laiką, jam adaptuojantis, kad išliktų. Šneka ir kalba, tiek sakinė, tiek rašytinė, remiasi sąveika, panašia į kibernetinę jungtį tarp asmens ir jo aplinkos. Formuojasi augančio vaiko asmeninis įveikos stilius. Vaikas susikuria strategijas, kurios jam atveria pasaulį. Formuojasi augančio vaiko organai, o įgūdžiai ir įpročiai plėtojasi kartu su jo asmenybės raida ir emociiniu socialiniu brendimu. Disleksija yra psichikos negalia, kuri paliečia visą asmenį.

Vaikas, kuriam diagnozuota disleksija, gali turėti sveiką kūną ir turtingą aplinką. Mokykloje gali būti daugybė knygų ir garsinių bei vaizdinių pagalbinių priemonių, bet vaikas visiškai nesugeba susikoncentruoti, yra nedėmesingas, neturi noro nei valios mokytis. Jis yra psichiškai aklas rašytiniame žodyje slypintiems turtams ir, negalėdamas tuo naudotis, net negali išlikti, nekalbant jau apie klestėjimą mūsų moderniaje pasaulyje.

Išgydymas

Kaip galima padėti disleksikui? Akivaizdu, kad įprastais gydymo būdais pasiekama mažai. Šia liga sergančio vaiko užvertimas spausdinta medžiaga ar nepertraukiamas jo treniravimas (dažnai prieš vaiko norą ar viršijant jo imlumo lygmenį) gali būti pasmerktas žlugti. Vaiko apdovanojimas už pastangas visokiausiomis gėrybėmis gali padėti jo būvį padaryti pakenčiamesnį, bet ar tai sukelia norą mokytis?

Dabar jau prirašyta ištisi tomai apie dešiniojo ir kairiojo smegenų pusrutulių specializaciją. Bet jau seniai, dar 1950 metais, eksperimentuodamas su dainininkais ir mikčiojančiaisiais, dr. A. Tomatis suprato, kad šneka buvo interpretuojama kairiajame pusrutulyje, į kurią per dešinę ausį veda trumpiausias kelias. Pažymėtina, kad, aiškindamas kairiojo pusrutulio vyravimą kalbant, jis ypač pabrėžia kūno asimetriją.

Žmogus turi abipuses tik tiesioginio reflekso lygmens reagavimo sistemas. Tuo jis panašus į kitus gyvūnus. Tačiau jei reikia supratimo, numatymo ar uždelsto veiksmo, individas turi pradėti „dialogą“ su savimi – su savo vidiniais porcijais, patirtimi, žiniomis apie pasaulį – ir tada jis gali išsirinkti alternatyvą. Žmogus turi pasverti išorines realijas atsizvelgdamas į savo poreikius ir anksčiau patirtus. Jis yra verčiamas sudaryti vieną visumą. Žmonės, kurie reaguoja instinktyviai arba tik į vidines paskatas, arba tik į išorinius dirgiklius, nesusiformuoja šio bendro vidinio dialogo. Jie nėra lateralizuoti.

Elektroninė ausis

Gana daug prirašyta apie disleksijos diagnozavimą ir mažai arba nieko nesiūloma kalbant apie gydymą. Paskyręs savo talentą kenčiantiems nuo disleksijos pagelbėti, A. Tomatis suformulavo tris svarbius savo elektroninės ausies terapijos principus. Pirma, elektroninė ausis iš naujo išlavina ausį, atitaiso kūno atidumą klausant ir kartu ištaiso kreivės netikslumus, vykstant lateralizacijos procesui patobulina kūno judesių išraišką. Antra, A. Tomatis į gydymo programą įtraukė priemonę, padedančią klausant geriau įsisąmoninti, kas turėtų būti, palyginti su tuo, kas yra. Asmuo klausosi savo paties balso: tokio, kokį jį girdėtų gera ausis, ir tokio, kokį girdi jo paties ausis. Trečia, elektroninė ausis atgamina bendravimo proceso raidos stadijas. Pradedama nuo išfiltruoto motinos balso, tokio, koks skamba gemalui gimdoje. Tada perduodama „garso pradžia“ bendravimo pasaulyje (po gimimo) ir pateikiami aukšto dažnio aplinkos garsai (triukšmai). Asmuo treniruojasi, aiškiai tardamas žodžius ir klauso pakaitomis savęs ir kitų, taigi lavina gebėjimą dalyvauti šnekos grandinėje arba bendravimo cikle.

Ausis: girdėjimas-klausymas

Taigi būtent ausis turi raktą nuo sąveikų tarp išorinio pasaulio ir mūsų vidinių savasčių – tarp girdėjimo, kas yra išorėje, ir klausymo. Jei galime klausyti, galime išsijoti girdimus garsus ir atrasti juose slypinčią reikšmę bei vertę. Ausis ne tik pažadina grakščią laikyseną ir uždega akis, ji taip pat apgaubia raidę garsu, o žodį – reikšme. Ausis iš tiesų yra *tiesiausias kelias į mokslą*.

Mano ieškojimai... Tomatiso

Mano asmeninis domėjimasis A. Tomatiso teorija prasidėjo šeštojo dešimtmečio pradžioje, kai

aš Otavos universitete vaiko psichologiją studijuojantiems magistrantams dėsciau psichodiagnostiką. Ieškojau literatūros iš mokymosi sutrikimų srities, vildamasi sužinoti, kokiais būdais galima atitaisyti šiuos sudėtingus sutrikimus. Susidūrusi su tėvais, kurie maldavo padėti savo vaikams, aš pradėjau tikrinti įvairias hipotezes apie gydymą.

Paskui buvo nemažai įvairių požiūrių bandymų. Svarbiausias iš jų – sensorinių modalumų pastiprinimas, kuris apėmė regos, taktilinį ir klausos-fonacijos požiūrius. Prižiūrint neurologui, buvo išbandyta chemoterapija. Į programą buvo įtraukiami individualios, grupinės ir aplinkos terapijų būdai. 1957–1963 m. buvo labai kruopščiai taikyti Gillinghamo ir Fernaldo metodai, kurių rezultatai tam tikru mastu buvos sėkmingi. Tačiau aš jaučiau, kad sėkmė buvo nulemta greičiau konkretaus mokytojo, o ne metodo.

Buvo taikyta šnekos terapija, kuri turėjo ne tik koreguoti tarimo trūkumus, bet ir lavinti sąvokų bei sakinio struktūros formavimą. Tačiau ir šnekos terapeutai buvo bejėgiai susidūrę su nuo disleksijos kenčiančių vaikų, kuriems sunku įveikti negebėjimą save išreikšti žodžiu ar raštu, autistiniu užsisiklindimu.

Kad praturtintume savo programą, kuri atrodė tokia sunki dėl treniruojamųjų pratimų, 1959 m. pradėjome taikyti muzikinį lavinimą Orffo ir Kodaly metodais. Rezultatai buvo ir stebinantys, ir džiuginantys. Mes pastebėjome, kad kai vaikams ima geriau sektis muzikos pamokos, pagerėja ir jų skaitymo įgūdžiai – net jei ir negauna specialios papildomos pagalbos. Tai liudija, kad išmokius ausį klausyti, pagerėja skaitymas. Šis muzikos pamokų elementas yra svarbiausias. Nors neįsisąmonindami to, mes patvirtinome A. Tomatiso teiginį, kad „mes skaitome ausimis“. Tuo metu (1965 m.) aš jau jaučiausi daugiau negu pasirengusi visiškai priimti dr. A. Tomatiso metodą.

Tomatiso požiūris į lateralizaciją ir disleksiją

Tomatiso nuomone, lateralizacija yra visų kalbos parametrų integravimo pamatas. Disleksijos sąvoka vartojama nesėkmėms, kurios patiriamos jau išmokus vaikui kalbėti, apibūdinti.

Laterališkumo problema yra sudėtinga. Pirmenybės teikimas kairei arba dešinei rankai sportuojant ar kitą veikiant susijęs su sensoriniais/ motoriniais aspektais, kurie padeda funkcionuoti fiziniėje aplinkoje, taip pat veikia ir percepcinio lygmens erdvinius ir laiko ryšius. Tačiau šis termino aspektas nesiejamas su idėjų formulavimu. Analizuojant kalbos procesą pabrėžiama, kad lateralizacija yra vidinis kūno veiksmas. Jei viskas vyksta sėkmingai, vyrauja „dešinė“. Svarbu suprasti, kad individas ką nors veikdamas gali būti kairiarankis, bet kalbos lygmeniu – būti pasiekęs dešiniausę lateralizaciją, o tai pasireiškia geru šnekos reguliavimu.

Tačiau visiškai lateralizuotas individas turi pasiekti jungtinių abiejų smegenų pusrutulių funkcionavimą. Tokiais atvejais kairioji pusė atstovauja materialiam kūnui, o dešinioji – viso organizmo dinamikai. Abi pusės, panašiai kaip teigiamas ir neigiamas magneto poliai, yra vienos svarbios. Jos skirtingos, bet veikia kartu. Asmuo, kuris tvirtina esąs ambidekstras, iš tikrųjų yra dislateralizuotas. Laterališkumas reiškia dešinės ir kairės pusiausvyrą. Ši funkcinė harmonizacija yra mąstymo, kuris turi būti kontroliuojamas ir išreikštas, padarinys. Tai psichologinės plotmės veiksmas. Kad asmuo iš tikrųjų galėtų save valdyti, mąstymui reikia „dešinės“; todėl geriausia, kai fiziologiniai procesai ir motorika yra integruoti. Mąstymas – noras perduoti mintį, o kalbos veiksmas naudoja žmogaus organizmą kaip perdavimo kristalą. Įrankis yra kūnas, ir „meistras“ naudoja kiekvieną jo dalį.

Vidinė struktūra ir akstinas būti orientuotam į dešinę (ausis-burna-ranka) būdinga kūdi-

kiui prieš išmokstant kalbėti. Šį faktą patvirtina biologinė vidaus organų asimetrija ir nervo klajoklio, dėl kurio dešinė gerklų pusė laimi laiko, vaidmuo. Jei naujagimis geba sėkmingai adaptuotis, jis iš pat pradžių yra dešiniapusis individas, o jei priešinasi adaptacijai, bus kairiarankis. Jei šis priešinimasis yra giliai psichologinis, vaikas taps disleksiku. Dislaterališkumas yra organizmo disharmonija; tai yda, kuri trukdo humanizacijos procesui. Dislaterališkumas yra sociokultūrinio sąlygojimo rezultatas. Dokumentais patvirtinta, kad niekada nebuvo civilizacijos, kur vyrų būtų kairiarankiai.

Kalba, gamtos dovana žmogui, primeta organizmui savo specifinę struktūrą. Ausis atsakinga už visą neurologinę kibernetinės kontrolės sistemos sąrangą.

Laterališkumas, arba veiksmo sistemų harmonizacija, yra „kūno paveikslas“ arba vaizdas, kurį individas turi apie save pasaulyje. A. Tomatis aiškina, kad kūno vaizdo formavimasis yra sensorinių laukų sujautrinimo padarinys; juos sujautrina fonacijos metu skleidžiamos akustinės bangos. Neatsitiktinai lėta motorikos raida kūdikystėje (kūno laikysena ir vaikščiojimas) labai siejasi su lėta šnekos raida. Žodžių srautas liečia veidą, krūtinės ląstą, skrandį, delnus, viršutinę dešinės rankos pusę, kur susieina nykštys ir rodomas pirštai, vidinį apatinių galūnių ir kelio paviršių bei padą. Motinos ir vaiko sąveika padeda atskleisti „Aš-subjektą“ ir „Mane-objektą“. Anot A. Tomatiso, vertikalumas, kalba ir laterališkumas yra sužmoginimo trilogija. Ausis yra pagrindinis koordinatorius. Ji reguliuoja pusiausvyrą, atverdama būgnelį; vertikalumas padidina klausymo pajėgumą. Klausoma visu kūno paviršiumi. Visas kūnas yra jautrus kalbai. Per kalbą kūnas įsisąmonina savo vaizdą ir savo mintis, kurios jame palieka savo žymę. Laterališkumo ištakos – pusiausvyrą: savo paties kūno vaizdas.

Disleksija apima gerokai daugiau nei paprastą rašytinio žodžio pagavą ir kalbos supratimą, o per tai – dar ir mąstymą. Be to, lingvistiniu požiūriu kalbos aktą sudaro šie parametrai: *fonologinis* (garsų formavimas), *leksinis* (žodžiai, kaip gyvenimo pasaulyje patirties išraiška), *morfologinis* (kalbos supratimo struktūra arba sakiniais perduodama reikšmė), *komunikacijos funkcija* (kalbos stilius, suformuotas situacinių ir kultūrinių įtakų).

A. Tomatis neneigia, kad yra kitokių skaitymo sunkumų apibūdinimų. Jo disleksijos apibūdinimas atspindi jau pateiktą kalbos sampratą: „Disleksijos varginamas vaikas gali sistemingai painioti tokias raidžių grupes, kaip m ir n, b ir d, p ir b, d ir t; arba jis gali perstatyti skiemenis, padarydamas nesuprantamą žodį, kurį jis bando perskaityti; pagaliau jis gali skaityti, bet be ritmo, kuris yra tinkamas sakinių sekos tėkmei. Galiausiai pasitaiko dar vienas, ne mažiau paradoksalus tipas, tai yra asmuo, kuris, turėdamas normalius skaitymo mechanizmus, nesupranta semantinės reikšmės.“ Toliau A. Tomatis rašo: „Be to, skaitymo sutrikimą gali taip puikiai kompensuoti pagrindiniai gebėjimai, kad sunkumai gali būti užmaskuoti. Tačiau sunkumai egzistuoja ir pernelyg eikvoja vaiko pajėgu-

mą, atimdami energiją, kuri galėtų būti sutelkta kitiems tikslams.“ Pagal sutrikimo pradžios ankstyvumą gali būti nustatoma stipri, vidutinė ir silpna disleksija. A. Tomatiso įvertinimas remiasi klausymo ir lateralizacijos tyrimu.

Norint padėti disleksijos kamuojamam vaikui, nebūtina jį iš kairiarankio paversti dešiniarankiu. Mes turime rasti geriausią būdą, padedantį individui valdyti save. Paprastai kūno veiksmingumo atžvilgiu toks vaikas nėra nei labai pusiausviras, nei harmoningas. Disleksiją galima palyginti su bandymu skambinti pianinu, neturint supratimo apie klaviatūrą. Galima skambinti pianinu iš klausos, nepažįstant natų, bet negalima groti nieko nežinant apie klaviatūrą, nors ir pažįstant natas. Disleksikas negali naudotis instrumentu, kuris yra jo kūnas. Disleksikas yra dislateralizuotas – jis kenčia nuo lateralinės disharmonijos.

Ausis yra pirmasis analizatorius, kalbos girdėjimo, analizės, peršifravimo, pakartotinio sujungimo aparatas. Nors skirta girdėti, ausis išmoksta klausyti. Girdėjimas yra sensorinis aktas, kuris neįsisąmoninamas; klausymas – tai sąmoningas veiksmas, reikalaujantis atidumo garų įprasminimui. Galima girdėti ir neklausyti, taip pat klausyti, bet nesuprasti.

*Iš anglų kalbos vertė
Eglė Rimkutė*

*Versta iš: Listening as the key to learning:
my discovery of
Alfred A. Tomatis // Early Childhood
Connections, Winter 1997/98.*